

RAZISKOVANJE OVIR (V POLJU ZASEBNEGA) ZA ENAKO PRISOTNOST ŽENSK IN MOŠKIH V POLITIKI

Povzetek. Pričujoči tekst prinaša vpogled v dosedanja raziskovanja problematike enakih možnosti, vstopanja in delovanja moških in žensk v politiki ter strukturnih, sistemskih in drugih ovirah, na katere naletijo na tej poti. Tekst v prvi vrsti prinaša pregled najpomembnejših, najodmevnejših oz. najbolj referenčnih raziskav na tem področju v mednarodnem merilu, poleg tega pa tudi pregled dosedanjega raziskovanja pri nas. Posebej pa se loteva problematike raziskovanja vpliva zasebnega na javno oz. politično delovanje. Ker se tradicionalno ženskam pripisuje večjo povezanost in skrb za zasebno sfero, se tekst ukvarja predvsem z raziskovanjem ovir, na katere pri vstopanju v politiko naletijo ženske. Doslej takih raziskovanj v Sloveniji ni bilo, zato so avtorice (preden so se lotile raziskovanja tega problema v Sloveniji) pregledale podobna raziskovanja te problematike v Združenih državah Amerike. Na tej osnovi oz. z upoštevanjem nekaterih specifik slovenskega prostora so bili zasnovani metodološki razmisleki lastnega raziskovalnega projekta, ki je prikazan na koncu pričujočega teksta.

Ključni pojmi: politika, javno, zasebno, spol, raziskovanje, ovire za vstop

Uvod

Po podatkih Interparlamentarne unije sta spola na področju politike (s komaj kakšno izjemo) še vedno izrazito nesorazmerno prisotna. Zakaj je torej tako malo žensk na izvoljenih mestih političnega odločanja? Zakaj tudi, ko se tam znajdejo, ne ostanejo dolgo? Zakaj je politika še vedno prevladujoče polje delovanja moških? Zakaj sta v Sloveniji, kljub nekaterim sistemskim in političnim ukrepom, ki sledijo dokazanim dobrim praksam v

* Dr. Irena Selišnik, raziskovalka na Filozofski fakulteti; dr. Milica Antič Gaber, redna profesorica na Filozofski fakulteti; dr. Tina Kogovšek, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede in na Filozofski fakulteti, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

svetu in mnogih drugih državah, spola na tem področju tako nesorazmerno prisotna? Vsa našeta in mnoga druga vprašanja ilustrirajo situacijo, ki kaže na potrebo po poglobljenem raziskovanju problematike spolov v politiki. Zato ne čudi, da je enakost spolov (še posebej v polju politike) v zadnjem času ena ključnih tematik, s katerimi se srečujejo sodobne družbe in tudi eno pomembnih področij raziskovanja, s katerim se ukvarja več različnih družboslovnih disciplin: sociologija, pravo, politične vede, študije spolov. V nekaterih okoljih beležijo daljše obdobje obširne produkcije na tem področju (ZDA, V. Britanija, Francija, Nemčija in seveda nordijske države), v drugih (nove demokracije, novo nastale države, med njimi Slovenija) s(m) o bolj na začetkih. Več raziskovanja tega področja praviloma pomeni tudi premike v načinih, metodoloških pristopih in tematikah raziskovanja. Tako je mogoče ugotoviti, da se je fokus raziskovanja v zadnjih nekaj desetletjih premaknil od raziskovanja učinkov pravnih temeljev za vzpostavljanje enakosti (odpravljanje in prepoved diskriminiranja) preko raziskovanja vplivov sistemskih ovir pri zagotavljanju enakih možnosti do problematike ukrepov za doseganja enakih položajev obeh spolov (različni mehanizmi, subtilne prakse, itd.) na različnih nivojih in v različnih poljih.

Pomembno polje raziskovanja prisotnosti žensk kot političnih akterk lahko prepoznamo tako v sociologiji in politični teoriji kot tudi na področju ženskih študij, študij spola in feministične kritike. To vprašanje je eno tistih, ki v zgoraj omenjenih strokah v zadnjem času beleži izjemno znanstveno in analitično produkcijo v svetu in pri nas. Zlasti razvito naj bi bilo v Skandinaviji in ZDA (MacKay, 2004), manki proučevanja pa naj bi se kazali še zlasti v nekaterih delih Evrope in na ravni EU (Galligan in Clavero, 2008: 5).

Značilnosti dosedanjih (evropskih) raziskovanj žensk v politiki

Nekaj let po drugem valu pridobitve volilne pravice žensk in desetletje po koncu druge svetovne vojne je M. Duverger že opozoril na resen problem politične podprezentiranosti žensk. Obsežnejše raziskave, ki so se ukvarjale s tem vprašanjem, so bile nato izvedene v sedemdesetih letih (Kirkpatrick, 1974; Mezey Gluck, 1978; Newland, 1975). Tudi v Sloveniji oziroma v Jugoslaviji so bile konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let narejene analize delovanja žensk v družbenopolitičnem življenju (Barbič, 1978; Leinert, 1982; Renner, 1983; Clark in Clark, 1987), ki so opozarjale na ta problem. V teh študijah je bilo ugotovljeno, da je tudi v jugoslovanski politiki premalo žensk v pomembnih političnih telesih, vendar pa pri nas takrat še ni bilo zaslediti številčnejših teoretskih ali analitičnih naporov, ki bi ta demokratični manko raziskovali ali problematizirali na način, kot so se ga lotevali v sodobnih predstavniških demokracijah. Tu so raziskave zaznale, da je med kandidatkami prisotna visoka stopnja samoselekcioniranja, kar

je vodilo k temu, da se je (iz različnih razlogov) za kandidaturo odločilo še manj žensk, ki bi sicer lahko kandidirale; če pa so se za kandidaturo odločile, so se ob nasprotovanjih in umanjkanju pravih podpornih mehanizmov ter mnogokrat prisotnem seksizmu strankarskih kolegov velikokrat tudi umaknile (Deber, 1982).

V naslednjem desetletju so raziskave v mednarodnem prostoru nadgradile omenjena izhodišča. Sledile so namreč razlage, ki so razloge za takšno stanje iskale v različnih, po spolu ločenih socializacijskih modelih (Lovenduski in Hills, 1981), v obstoju seksizma v političnih strankah (Dayhoff, 1983) in v pristranskih institucionalnih mehanizmih izbire kandidatk (Fowlkes, 1984). Nekatere analize so se osredotočile na ovire, ki izvirajo iz kritik takratnega pojmovanja političnega, politične kulture, političnih in volilnih sistemov (Bogdanor, 1984; Rule, 1987). V Skandinaviji so z analizo političnega delovanja žensk v polju politike v tem času problematizirali stanje razvoja svojih demokratičnih sistemov in jih, ker je v njih sodeloval tako nizek delež žensk, poimenovali kot nedokončane demokracije (Haavio Mannila, 1985). Pojavile so se tudi nekatere razlage odsotnosti oz. nizkega deleža žensk v politiki, ki so šle v smer ugotavljanja psihičnih značilnosti žensk, njihove usmerjenosti na zasebnost, njihove večje emocionalnosti in v primerjavi z moškimi drugačne politične socializacije (Rienhart, 1992).

Tudi raziskave v devetdesetih letih so se osredotočale na ovire v sami politiki, na raziskovanje sistemskih dejavnikov (stopnje razvitosti demokratičnega sistema ter vpliv volilnega sistema), strankarskih politik (notranja organiziranost, ideološka usmerjenost, tradicija, proces rekrutiranja) in dejavnikov na individualnem nivoju, kjer so predvsem ugotovljale delovanje motivacijskih dejavnikov in vire tistih, ki so vstopali v politiko ter stališča in prakse vratarjev (angl. gatekeepers) na drugi strani (Lovenduski in Norris, 1993; Darcy, Welch in Clark, 1994). Izoblikovala so tudi nekatera priporočila, kako spremeniti nizko prisotnost žensk v politiki in zagotoviti vsaj kritično maso prisotnosti (Norris in Lovenduski, 1995; Grey, 2002). Te študije so pokazale, da ovire pri vstopanju žensk v polje politike obstajajo tako na makro kot mezo in mikro ravni. Opozorile so na neločljivo povezanost vseh ravni in na vpliv družbene strukture na reproduciranje moškosredišnega (androcentričnega) reda, ki determinira neustrezen položaj žensk v političnem delovanju, o čemer so pisale tudi naše teoretičarke (prim. Jogan, 1990 in Jogan, 2001).

V naslednjih dveh desetletjih se je polje raziskovanja tematsko in geografsko izjemno razširilo. Raziskovalo in razpravljalo se je o vprašanih razlike med predstavnštvom in prisotnostjo (Phillips, 1998), o pravici posameznih pomembnih družbenih skupin do predstavnštva (Young, 1990), o tem, koga naj ženske v politiki predstavljajo (Sapiro, 1981; Young, 1990) in o pomenu afirmativnih politik (Bacchi, 2006; Lombardo, 2008). Izvajale pa

so se tudi raziskave o tem, kaj oz. na katerih področjih se ženske v politiki angažirajo (Haavio Mannila, 1985; Kirkpatrick, 1974; Darcy, Welch in Clark, 1994), pa tudi o tem, kako se z večjim vstopom žensk spreminja polje politike (Norris in Lovenduski, 1995; Dahlerup, 1988).

Pojavile pa so se že tudi podobne primerjalne študije v državah nekdanjega socialističnega bloka, ki so tematizirale položaj žensk v politiki in razloge za nizko prisotnost žensk iskale predvsem v sistemskih političnih dejavnikih, posebni politični kulturi, dediščini socialističnega obdobja ipd. V glavnem so nastajale pod okriljem raziskovalk, ki so delovale izven teh držav in kot rezultat mednarodnih projektov (Enihorn, 1993; Funk in Mueller, 1993; Rueschemeyer, 1998; Gal in Kligman, 2000; Matland in Montgomery, 2003). Sledile pa so tudi posamične raziskave ali primerjalne študije, ki so jih opravile raziskovalke iz teh držav ali so nastale na osnovi mednarodnih primerjalnih raziskovalnih projektov, ki so jih sprožili v teh državah (npr. Jalušić in Antić, 2001; Antić in Ilonszki, 2003; Kunovich, 2003; Chiva, 2005).

Če strnemo, lahko dosedanje raziskovanje tega področja glede na pristope razvrstimo na eni strani na povsem teoretske napore v diskusijah ob preizpraševanju pomembnosti sodelovanja obeh spolov v politiki, tipov predstavništva, pomena in pričakovanih posledic povečane prisotnosti žensk v politiki (Phillips, 1998; Young, 1990; Dahlerup, 1998; Squires, 2009), na drugi strani pa na empirične analize, primerjalne študije in študije konkretnih primerov v posameznih državah o tem, kaj v politiki ženske počno, za kaj se zavzemajo in/ali v kolikšni meri se to razlikuje od tistega, kar v politiki počno moški ter kako s tem spreminjajo polje političnega (gl. npr. Norris in Lovenduski, 1993; Rueschemeyer in Wollchik, 2009; Antić in Ilonszki, 2003; Mateo Diaz, 2005). Produkcija je bila v obeh segmentih bogata, povedna in izziva vedno nova teoretska vprašanja in analitične pristope.

Premik v raziskovanju (v ZDA) od sistemskih dejavnikov do individualne ravni in zasebnega življenja

V kontekstu sodobnih raziskav, ki jih ne moremo izključno vezati na kak geografski prostor, pa ne gre spregledati pristopov, ki jih še najlažje strukturiramo v ohlapne kategorije na podlagi dejavnikov, ki vplivajo na prisotnost žensk v politiki, in sicer: kulturne, družbenoekonomske in politične. Kulturni dejavniki naj bi bili povezani z vrednotami, standardi in prepričanji. Vprašanja so vezana na to, kakšen vpliv imajo religija, vrednota enakosti spolov idr. na prisotnost žensk v politiki (Norris in Inglehart, 2002). Drugi pristop proučuje družbenoekonomske dejavnike, kakšen vpliv na izvolitev žensk ima tip družbe, bruto družbeni dohodek, stopnja urbanizacije, indeks človekovega razvoja (angl. Human Development Index - HDI) in delež

žensk na trgu delovne sile (Siaroff, 2000; Tremblay, 2006). Politični dejavniki pa se osredotočajo na vprašanja, kakšne pravice imajo ženske in kakšen je profil političnega sistema. Nekateri se tako ukvarjajo s povezanostjo med letom pridobitve volilne pravice žensk in prisotnostjo žensk v politiki, drugi pa z volilnim sistemom, državnim ustrojem (dvodomen ali enodomen parlament), značilnostmi političnih strank in podobnim.

Pristopi pri raziskovanju delovanja žensk v politiki so se, ko so želeli pojasniti odsotnost žensk v zakonodajnih telesih (volilni sistem, kvote, naravo političnih strank), v glavnem osredotočili na strukturne dejavnike oz. na zunanje okoliščine. V zadnjih letih pa so se na drugi strani Atlantika razvili tudi nekoliko drugačni pristopi. Nekateri raziskovalke in raziskovalci sicer strukturnih dejavnikov niso ignorirali, so se pa veliko bolj posvečali tudi analizi notranjih, psiholoških dejavnikov. V ameriški referenčni literaturi tako obstaja daljša tradicija proučevanje spola in političnih ambicij, kjer iščejo razloge, zakaj se ženske v manjši meri odločajo kandidirati (Davidson-Schmich, 2006; Fulton, Maestas, Maisel in Stone, 2006). Pri tem ugotavljajo, da je eden od razlogov tudi v tem, da ženske pogosteje kot moški dvomijo o svojih sposobnostih in veščinah (Fox in Lawless, 2004). Poleg omenjenih teorij (ambicije in diskriminacije v političnih strankah), pa v ameriški literaturi obstajata še dva pristopa. Enega so poimenovali »teorija dostopa« (angl. »pipeline«).¹ Tako naj bi obstajali določeni poklici (zlasti pravniški in ekonomski), iz katerih naj bi se pogosteje rekrutirali politični kandidati. Delež žensk med kandidati in izvoljenimi politiki naj bi se povečal, ko bi tudi same v večji meri vstopile v te poklice (Dolan, Deckman in Swers, 2007).

V ameriških raziskavah pa je najti tudi take, ki se v kontekstu raziskovanja kulturnih dejavnikov osredotočajo na vprašanje, v kolikšni meri bi volivci in volivke sploh bili pripravljene podpreti kandidatke (Carrol in Sanbonmatsu, 2009; Elder, 2004: 30). Nekateri raziskave poudarjajo pomen socializacijskih procesov in ugotavljajo, da se dekletom še vedno na različne subtilne načine sporoča, da je politika stvar moških (Carrol in Sanbonmatsu, 2009; Elder, 2004: 31–32). Na zgornje se lahko naveže tudi hipoteza, da imajo dekleta majhen interes, da bi same gojile politične ambicije tudi zaradi tega, ker na vidnih položajih ni veliko žensk, ni jih v medijih ne v javnosti in mlada dekleta nimajo vzornic oz. se ne morejo z nikomer identificirati (angl. »role model«) ali se po kom zgledovati (Elder, 2004: 31). Krog raziskovanj se

¹ Teorija dostopa (angl. pipeline theory) pojasnjuje manjšo prisotnost žensk na visokih položajih in pravi, da ženske v povprečju potrebujejo več časa, da se tja prebijejo. Kljub ustreznim visoki izobrazbi in potrebnim veščinam so ženske pri napredovanju v slabšem položaju. To se primerja s pipo, ki pušča. Ženske torej v nekatere poklice ne morejo številčneje vstopati zaradi blokad in »puščanja pipe«. Raziskovalke uporabljajo prispodobno oziroma primerjavo s cevovodom, cevjo, ki ima različne goste ali redke luknjice, skozi katere vstopajo iz določenih poklicnih/profesionalnih področij v politiko. Nekateri pa menijo, da je problematično že samo majhno število žensk v »cevi«.

tako sklene in ponovno vrne v družinsko okolje, kjer se med drugim raziskuje tudi vpliv matere na hčer in vpliv družinske socializacije na politično angažiranost deklet (Gidengill, O'Neill in Young, 2010). Drugačna politična aktivnost žensk ostaja dejstvo, ki jo potrjujejo tudi vse študije javnega mnenja (Smith, 2009: 510).²

V ameriških raziskavah je najti tudi takšne, ki se poudarjeno posvečajo vprašanjem, kako na možnosti politične participacije moških in žensk vplivajo nekatere zasebne prakse, strukturiranje vsakdanjega življenja, vpliv družinskega okolja, delitev dela v družini, skrb za nepreskrbljene otroke, časovni in finančni viri posameznic in posameznikov ter njihova vključenost v prostovoljne in prostovoljske dejavnosti. Skratka vse to, kar se skriva pod zasebnim življenjem in različnimi življenjskimi praksami (Burns, Scholzman in Verba, 2001). Nekatero druge raziskave, ki se ukvarjajo z vplivom družinskih obveznosti na opravljanje javne funkcije, ugotavljajo, da gre za časovno potratno zadevo, z dolgimi in nepričakovanimi delavniki, dolgo odsotnostjo z doma. Političarka z majhnimi otroki je skrajno netipična. T.i. situacijska hipoteza pojasnjuje, da otroci ne omejujejo vseh političnih dejavnosti (npr. prostovoljno neformalno politično delovanje), toda sprejem neke politične funkcije, ki je povezana z daljšim opravljanjem mandata, zagotovo (Elder, 2004: 30; Scholzman Lehman, Burns in Verba, 1994). Zato naj bi se ženske že zaradi bližine doma raje odločale za lokalne mandate. Prvi izmed redkih evropskih raziskovalk, ki sta v osemdesetih letih raziskovali povezavo med družino in prisotnostjo žensk v politiki, sta bili Eva Kolinsky in Vicky Randall (1987). Kolinsky je dvom o uspešnosti kvot povezala z neenako razporeditvijo dela v družini in »moško naravo političnih strank«, medtem ko se je Randall osredotočila zlasti na materinjenje (McKay, 2007).

Kako se je raziskovalo v Sloveniji?

Tudi raziskave v Sloveniji se umeščajo v sodobne tokove tovrstnih raziskav in v glavnem pritrjujejo ugotovitvam mednarodnih. Prve temeljite študije in praktični napor (več v Tomšič, 1980), sicer usmerjeni na probleme, ki so se pojavljali na drugih področjih, so pa posledično predstavljali tudi oviro za vstopanje žensk v politiko (kot na primer vprašanje enakega plačila, otroškega varstva, porodniškega dopusta, pravice do svobodnega načrtovanja rojstev ipd.), so bile narejene že v osemdesetih oziroma sedemdesetih letih.

V devetdesetih letih pa so se tudi slovenske študije usmerile v bolj natančno raziskovanje volitev, političnih strank, posebnih ukrepov. Vse so

² Analiza podatkov o drugačnih političnih aktivnostih žensk in moških po *European Social Study 4 2008* kaže, da ženske manj pogosto kot moški kontaktirajo politika ali državnega uslužbenca, delajo za politično stranko ali v kakšni drugi podobni organizaciji tudi društvu. Bolj pogosto od moških podpisujejo peticije, demonstrirajo in bojkotirajo izdelke.

ugotavljale, da je žensk praviloma nekaj več na lokalnem nivoju in precej manj na državnem. Tudi tu še vedno velja že dolgo znano pravilo: čim večja je koncentracija politične moči, tem manj je žensk. Najverjetneje je na to vplivalo tudi dejstvo, da so ženske v Sloveniji dobile volilno pravico šele z ustavo leta 1946, moški pa že leta 1907 (Selišnik in Antić, 2006). Ženske so bile v politiki ves čas podprezentirane, tudi v času socializma (prim. Jogan, 1986; Vrečko Ashtalkoski in Antić Gaber, 2011). Vsekakor pa velja poudariti, da se je v socializmu delež žensk skoraj približal kritični masi (30 odstotkov) prisotnosti, medtem ko je po prvih večstrankarskih volitvah drastično padel na 11 odstotkov in se v državnem zboru ni zvišal na več kot 14 odstotkov (Antić, 1998; Antić, 2008), vse do zadnjih volitev leta 2011, ko beležimo velik preskok, saj se je njihov delež zvišal na 31 odstotkov. Tudi v vseh dosedanjih vladah ni bilo veliko žensk, njihovo število se je od osamosvojitve do danes gibalo od nič do tri (vse do vlade v mandatu 2008–2011, ko jih je bilo 5 oz. 6). Položaj pa poslabšuje še dejstvo, da jih v nasprotju z nekaterimi drugimi državami ni veliko niti na lokalnem nivoju, kjer je po zadnjih volitvah komaj 22,4 odstotka občinskih svetnic in deset županj.³

Raziskave in analize o predstavnstvu žensk v slovenski politiki so potrjevale izsledke raziskav drugje po Evropi, ki so pokazale, da bi bilo potrebno kritično maso prisotnosti žensk v politiki zagotoviti z nekaterimi posebnimi ukrepi (Antić, 1998; Jalušič in Antić, 2001; Antić in Ilonszki, 2003; Antić, 2007). Raziskave v Sloveniji so se v tem času v glavnem usmerile na delovne in vpliv institucionalnih mehanizmov na prisotnost žensk v politiki; vpliv strankarskih politik (Antić, 1999; Fink-Hafner in Krašovec, 2004), volilnega sistema (Antić, 2003; Fink-Hafner, Deželan in Topolinjak, 2005), nacionalnih mehanizmov (Jalušič in Antić, 2001; Antić, 1999), kvot (Antić in Gortnar, 2004; Antić, 2008) in drugih dejavnikov političnega sistema (Fink-Hafner in Krašovec, 2004; Jalušič in Antić, 2001; Bahovec in Šetinc, 2006). Ugotavljale so, da imajo volilni sistem, politike strank s svojim razumevanjem enakosti spolov in delovanje posameznih dejavnikov (kot so npr. kvote) pomemben vpliv na izvoljivost žensk. Ocenjevale so, da je učinek uvedbe kvot predvsem za kandidatne liste za državnozborske volitve negotov, saj njihova uvedba leta 2008 še ni dala pričakovanih rezultatov. Ugotavljale so, da zaradi učinkov volilnega sistema (obstoj volilnih okrajev znotraj volilnih enot), kljub povečanemu deležu kandidatk (zaradi uvedbe kvot), ni prišlo do višjega deleža izvoljenih poslank.⁴ Slovenija se je po prisotnosti žensk

³ Urad za enake možnosti (2010): *Lokalne volitve 2010. Analiza kandidatnih list in rezultatov volitev za članice in člane občinskih svetov in županje ter župane. Končno poročilo Dostopno preko <http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/LokalneVolitve2010/LV2010KoncnoPorocilo.pdf> 11. 2. 2012.*

⁴ *V lokalni politiki je mehanizem kvot vplival na povečanje deleža svetnic, zagotovo pa so kvote zelo pripomogle k izvolitvi žensk za evropski parlament (več v Antić, 2008).*

v državnem zboru kljub nekaterim spodbujevalnim mehanizmom v celotnem obdobju od prvih večstrankarskih volitev leta 2008 uvrščala na sam rep evropske lestvice (IPU <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>).

Redke analize žensk v politiki (Antić, 2003; Antić, 2007) pa so dodale še nekaj pomembnih ugotovitev, ki predstavljajo izhodišče tudi za nadaljnja raziskovanja, in sicer: v politiko na najvišje položaje v Sloveniji, ob redkih izjemah, prodrejo ženske v svojih srednjih ali poznih srednjih letih. Kar pomeni, da imajo za seboj že dovršen del svoje profesionalne (ali politične) kariere, v kateri so bile uspešne in so se dokazale. Praviloma so bolj izobražene od moških kolegov in imajo manj otrok ali pa so ti že preskrbljeni. V politiko praviloma vstopajo zato, da bi tam nekaj naredile za področje iz katerega prihajajo. Bolj kot njihovi moški kolegi se sklicujejo na stroko in strokovne rešitve, poznajo tudi tuje primere in zakonodajo.

Iz opravljenih raziskav je tudi mogoče sklepati, da pri usklajevanju zasebnega in poklicnega življenja poleg sistemskih ovir (politični sistem, volilna zakonodaja, strankarske politike) obstajajo tudi ovire na individualni ravni. Sklepamo lahko, da ženske ne vstopajo v polje politike in ne gradijo politične kariere tudi zaradi »preobremenjenosti« z delom za potrebe družine in zasebnega življenja. Takšna predvidevanja potrjujejo tudi ugotovitve, da ženske v politiko vstopajo starejše kot moški, da je med njimi več samskih in vdov ali pa da imajo v povprečju manj otrok kot politiki (Antić in Ilonszki, 2003; Matland in Montgomery, 2003).

Nove ugotovitve raziskav o profilu političark tako nakazujejo, da so potrebne nadaljnje raziskave vprašanj, kako spol vpliva na vstop žensk v politiko. Tako je mogoče predpostaviti, da zasebno in poklicno življenje političark nista dve neodvisni področji življenja, ampak sta soodvisni, včasih komplementarni, velikokrat izključevalni.⁵ Posebni ukrepi, ki jih je v minulih letih v zakonih sprejela Slovenija, da bi z njimi povečala prisotnost žensk v politiki, tako ne zadostujejo za kvalitativne premike na tem področju. Iz tega je mogoče sklepati, da so poleg posebnih začasnih ukrepov (kvote) potrebne tudi kakšne dolgoročne strukturne spremembe (vsaj na področjih socialne in družinske politike).

Vpliv zasebnega na javno in politično in obratno

Kar zadeva povezanost in vpliv zasebnega na javno in politično, je že študija Okin (1989) potrdila, da je bila družina v študijah, ki so obravnavale politično participacijo žensk, zanemarjena oz. spregledana kot dejavnik, ki bi ga bilo potrebno analizirati v kontekstu vpliva na politično skupnost

⁵ Podobno je v polju znanosti, kjer se npr. Maca Jogan sprašuje – Ali je znanstvenikom dovoljeno imeti otroke?, več v Jogan, 2007.

in njeno delovanje. Phillips (1991) pa je tudi ugotovila, da neenaka delitev dela v gospodinjstvu na ženske vpliva tako, da imajo omejene možnosti pri razpolaganju s časom in posledično manj priložnosti za delovanje v politiki. Izhajajoč iz omenjenih študij je mogoče sklepati, da družina vpliva na možnosti politične participacije z omejenimi časovnimi in finančnimi viri, ki jih imajo na razpolago (ženske so večji meri zaposlene za nepoln delovni čas in tako posledično razpolagajo z manjšim dohodkom), z reprodukcijo spolnih vlog (razlike v vlogah in vzorci avtoritet vplivajo na izkušnje in pridobivanje veščin, ki so potrebne pri odločanju), prav tako pa na politično aktivnost zagotovo vpliva tudi ideologija ločenih spolnih vlog, ki ženskam dodatno oteži usklajevanje med domom, kariero in družino (Stoker in Jennings, 1995; Rosenthal, 2001).

Mnogi empirični podatki v teh študijah napeljujejo na sklep, da za političarko obstaja veliko večja verjetnost, da nima majhnih, šoloobveznih otrok, ali da je bolj pogosto kot njeni moški kolegi vdova ali samska. Nekateri podatki tudi kažejo, da se v kontekstu življenjskega cikla ženske manj pogosto odločajo za politično kandidaturo v starosti, ko se tudi zaradi ukoreninjenih prevladujočih kulturnih vzorcev bolj posvečajo družini in/ali skrbi za otroke (Matland in Montgomery, 2003; Wilson, 2003; Rosenthal, 2001; Salamonova Štichová, 2000; Dolan, 2008; Burns, 2008; Carroll in Sanbonmatsu, 2009).

Četudi so nekatere obširne empirične raziskave (Burns, Schlozman Lehman in Verba, 1997) nakazovale, da povezanosti med odločitvijo za politiko in materinstvom ni, pa so izsledki Hochschild (1989) in Schor (1992) pokazali, da je vpliv obeh dejavnikov posreden, saj naj bi se nagnjenost k vstopu v politiko oblikovala preko odločitev, koliko in kako delati (Schlozman Lehman, Burns in Verba, 1999). Sodobne raziskave tako poglobljajo ugotovitve, do katerih se je že pred več desetletji dokopala J. Kirkpatrick (1974: 243). Definicije ženskosti, delitve dela doma, v družini in izven nje ter politike so vse del iste družbe, spremembe v eni strukturi tako povzročijo spremembe v vseh ostalih. Oziroma, kot ugotavljata G. Ritter (2008), in pred njo E. Kolinsky: politični sistem je globoko prepojen z idejami in praksami, ki so spolno zaznamovane. Ženske so tako v primerjavi z moškimi v slabšem položaju, saj imajo na razpolago manj finančnih virov in praktičnega znanja, ki zagotavljajo in spodbujajo politično aktivnost, hkrati pa ti manki odsevajo prav vlogo in položaj žensk v družini, na delovnem mestu in v družbi (Okin, 1989; Philips, 1991). Tako nekatere raziskave kažejo, da so najpomembnejši dejavniki, ki vplivajo na prisotnost žensk v procesih odločanja, obstoj in število šoloobveznih otrok (Randall, 1987; Schlozman Lehman, Burns in Verba, 1994; McKay, 2011) ali nadzor nad časom in finančnimi viri v družini (Philips, 1991; Burns, Schlozman Lehman in Verba, 1997; McKay, 2011) ali izkušnje na delovnem mestu oz. vpetost v široka omrežja in ponovne

izvolitve (Schlozman Lehman, Burns in Verba, 1999; Palmer in Simon, 2001; Mandel, 1981; McKay, 2007). Dosedanja raziskovanja so se v glavnem omejevala na kvantitativno analizo širokega spektra različnih podatkov, opazen pa je manko kombiniranja kvalitativnih in kvantitativnih metod, kar bi lahko osvetlilo proces odločanja žensk za vstop v politiko iz pomembnih zornih kotov (Schlozman Lehman, Burns in Verba, 1999).

Ugotovitve iz raziskovanj na individualni ravni in družinskih oz. zasebnih življenjskih stilov je vsekakor treba razumeti v kontekstu sprememb v širši družbi. Najnovejše raziskave namreč kažejo, da imajo ljudje s širjenjem kulture dolgih delovnikov vse manj časa za zasebno življenje. Prav zato se je pokazala potreba sprejeti ukrepe, ki bodo uresničevali družinam prijazne politike, ki bodo nudile pomoč pri usklajevanju vloge zaposlene osebe in starša. Sem se umeščajo ukrepi povezani z izrabo starševskega dopusta; lajšanjem dvojne obremenjenosti s plačanim in neplačanim delom; diskriminacijo mladih žensk zaradi materinstva. Usklajevanje zasebnega in profesionalnega življenja je že bilo predmet raziskovanja v Sloveniji, a se ni navezovalo na tiste, ki delujejo v politiki.

In kako smo se lotiti raziskovanja vpliva zasebnega med političarkami in politiki v Sloveniji?

345

Kot smo zapisali že v uvodu v pričujoči sklop, se je o odnosu med zasebnim in javnim v politiki v zadnjem času v slovenskem prostoru veliko govorilo, malo kvalificirano razpravljalo, še manj – ali pa skoraj nič – raziskovalo. Ker poglobljene raziskave o prepletanju in medsebojnem vplivanju javnega in zasebnega v politiki v slovenskem prostoru še nismo opravili, smo gradili na tem, kar so na tem področju naredili drugod po Evropi in ZDA. Med slovenskimi raziskavami splošne populacije o usklajevanju družinskih, starševskih in poklicnih obveznosti, smo si nekoliko pomagali z dosedanjimi ugotovitvami raziskovanj, ki so pokazale, da matere izrabljajo veliko več različnih oblik starševskega dopusta; da pri skrbi za otroke bolj sodelujejo ženske kot moški; da so ženske že v izhodiščih diskriminirane pri iskanju služb zaradi načrtovanja starševstva ali starševstva (ženske tako poročajo tudi o običajnem poslabšanju odnosov z nadrejenimi po rojstvu otroka, nekaterim pa je bilo delovno razmerje zavoljo materinstva tudi prekinjeno); da imajo razvezane ali samske matere pri tem še nekoliko bolj negativne izkušnje; da ženske po rojstvu otroka veliko pogosteje kot moški zapustijo trg delovne sile (Kanjuo Mrčela, 1996; Ule in Kuhar, 2003; Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar, 2007).

O tem, kako je mogoče uspešno usklajevati pričakovanja v zasebni sferi in politiki, se zdi, kot da ni pomembno oz. vredno razpravljati in raziskovati. Zdi se, kot da nam je postalo samoumevno, da to ni problem. Se lahko

strinjamo, da je takšno stanje do neke mere razumljivo, saj se tradicionalno skrb za zasebno življenje še vedno pripisuje ženskam, sodelovanje v polju politike pa moškim? Povsem pričakovano smo zato naleteli na problem, kako se lotiti tega raziskovanja; katera so pri tem najpomembnejša raziskovalna vprašanja; kako oblikovati raziskovalni okvir, izbrati metodološke prijeme, subjekte/objekte raziskovanja ipd.

Ker smo izhajali iz široko zakoreninjenega oz. še vedno široko sprejete razumevanja ter praks, za katere velja, da je skrb za zasebno življenje domena žensk, to najverjetneje predstavlja oviro pri njihovem odločanju za vstopanje v politiko. Iz tega izhodišča so nastala naslednja široka raziskovalna vprašanja: katere odločilne ovire stojijo na poti ženskam, ki si želijo stopiti v politiko; kako različni dejavniki, ki vplivajo v zasebnem življenju, vplivajo tudi na možnosti njihovega političnega delovanja in obratno; kako ženske v politiki usklajujejo obveznosti zasebnega in poklicnega življenja in na katere ovire, ki preprečujejo uspešno usklajevanje družinskega življenja in angažmaja v politiki, pri tem naletijo.

Da bi prišli do čim bolj široke in jasne predstave o tem, kakšna je umeščenost obeh spolov v zasebnem življenju in nekaterih vsakdanjih praksah, smo najprej zbrali za našo tematiko pomembne oz. povedne statistične podatke, do sedaj opravljene raziskave in analize, ki govorijo o položaju žensk v družbi in njihovi prisotnosti v politiki ter o njihovem angažmaju v zasebnem življenju, tako v Sloveniji kot v drugih evropskih državah.

S pregledom obstoječih podatkovnih baz od leta 2004 dalje, tako uradnih statistik kot anketnih podatkov smo identificirali vrsto relevantnih podatkovnih baz, ki so omogočale mednarodne primerjave Slovenije v evropskem kontekstu. V večini primerov smo se osredotočili na izračune, narejene ločeno po spolu. Na ta način smo v nekem smislu sledili eksperimentalni logiki z eksperimentalno skupino, s katero smo se predvsem osredotočili na ženske in kontrolno skupino, ki je služila za primerjavo (moški). Tej logiki smo sledili tudi v naslednjih fazah raziskovalnega procesa.

Med anketnimi podatki so bile za nas zanimive naslednje raziskave: Evropska družboslovna raziskava v letih 2004, 2006 in 2008, Evrobarometer 2008, Evropska raziskava kakovosti življenja iz leta 2007 (EQLS) ter Mednarodna raziskava vrednot 2005–2008. Relevantne podatke smo razvrstili v več širših vsebinskih sklopov, ki so skupaj obsegali več deset indikatorjev s področja družine (npr. količina časa, porabljenega za skrb za otroke, delitev dela v gospodinjstvu), dela in zaposlitve (npr. različne delovne aktivnosti, vrsta zaposlitve, mesto v hierarhiji zaposlitve, vrsta delovne organizacije, stališča o ravnovesju med delom in družino), pomembnosti različnih življenjskih področij (delo, družina itd.), politike (udeležba na volitvah, članstvo v političnih strankah), stališč o enakosti med spoloma, javnega delovanja (npr. delovanje v političnih strankah, nevladnih organizacijah, društvih, sindikatih

sodelovanje v različnih oblikah protesta, kot so peticije in demonstracije), spremljanja medijev (npr. časopisov, interneta, TV, radija), zanimanja za politiko ter stališč o politiki (npr. zaupanje v različne politične institucije).

Med uradnimi statističnimi podatki pa smo upoštevali podatke OECD o družini, podatke Eurostata 2006–2009, podatke OZN 2007, podatke Evropskega parlamenta 2009 ter podatke Svetovne zdravstvene organizacije za leti 2005 in 2006. Tudi tukaj smo podatke razvrstili po področjih: socialne politike (npr. državna sredstva za pomoč družini), izraba starševskega dopusta (npr. porodniški dopust, očetovski dopust), vključenost otrok v vrtce, izobraževanje (npr. vključenost na različnih stopnjah izobraževanja, najvišja dosežena stopnja izobrazbe, področja izobraževanja), delež žensk na različnih stopnjah politične participacije (od lokalne do nacionalne do nadnacionalne), zdravstveni podatki (npr. delež splavov, delež živorojenih), stopnja zaposlenosti in brezposelnosti, prostčasne aktivnosti, količina časa za družinsko in gospodinjstvo delo, delež žensk v različnih zaposlitvenih panogah.

Na tej osnovi smo želeli izdelati tipologijo držav EU, ki bi Slovenijo po izbranih indikatorjih umestila v širši evropski kontekst. Z nadaljnjo statistično analizo pa smo nameravali analizirati značilnosti dobljenih skupin držav ter tako identificirati, kateri so tisti dejavniki, pri katerih se skupine držav med seboj najbolj razlikujejo ter kakšne so te razlike v vsebinskem smislu. Naš cilj je bil ugotoviti, do kakšnih razlik pri angažiranju na obeh področjih (politika, zasebno življenje) prihaja med moškimi in ženskami ter izbrati ključne indikatorje, ki vplivajo na ohranjanje teh razlik, saj smo hoteli Slovenijo razumeti v primerjalni perspektivi (predvsem držav članic EU) ter ugotoviti, kateri so tisti dejavniki, ki spodbujevalno ali zaviralno vplivajo na možnosti njihovega političnega delovanja.

Zaradi velike količine, raznolikosti ter omejene primerljivosti podatkov smo se odločili, da izdelamo tipologije ločeno po različnih bazah podatkov in ločeno po smiselni vsebinskih sklopih (npr. družina, izobraževanje, politična participacija itd.). Tipologije so bile izdelane s pomočjo metode hierarhičnega razvrščanja v skupine. Gre za multivariantno metodo, ki na osnovi več kazalcev (spremenljivk) hkrati poišče skupine enot (v tem primeru držav), ki so si med seboj kar se da različne, znotraj posamezne skupine pa je podobnost med enotami kar se da visoka. Prednost te metode razvrščanja je zlasti v začetni, eksploratorni fazi analize, saj ne predvideva poznavanja števila skupin, ampak do tipičnih skupin pridemo analitično, na osnovi razlik in podobnosti med enotami na izbranih spremenljivkah. Pokazalo pa se je, da je zaradi izjemne raznolikosti podatkovnih baz in različnosti tako nivoja podatkov (uradna statistika, anketni podatki) kot tudi uporabljene metodologije in različne dostopnosti podatkov za posamezne države (npr. različne baze so zajemale različen nabor sodelujočih držav) nemogoče izdelati enotno tipologijo držav ter Slovenijo na enoznačen in

jasen način umestiti v to tipologijo. Vpliv na raznolikost dobljenih podatkov je gotovo imel tudi obsežen nabor indikatorjev z različnih področij, ki jih ni bilo možno uporabiti v eni analizi temveč le parcialno, po posameznih področjih. V končni fazi so zato tudi rezultati lahko bili le parcialni.

Vendarle pa smo na ta način dobili tudi nekatere za nas povedne začetne ugotovitve, ki so nam služile kot vodilo pri nadaljnjem raziskovanju in oblikovanju vprašanj za vprašalnike in intervjuje. Pokazale so, da z analizo relevantnih spremenljivk za področje političnih aktivnosti Slovenija sodi v skupino držav s podpovprečno politično participacijo in zainteresiranostjo za angažma v politiki, kar verjetno še dodatno vpliva na nizko prisotnost žensk v politiki. V tej skupini so države s krajšo demokratično tradicijo iz Vzhodne in Srednje Evrope ter Portugalska in Španija. Ženske so v Evropi za politiko manj zainteresirane od moških, so pa bolj pripravljene za nestransko politično delovanje (peticije, demonstracije), kar je verjetno povezano tudi z večjim nezaupanjem v institucionalno politiko. Verjetno so na politično participacijo žensk vplivale tudi strukturne in politične spremembe, saj se je po spremembi režima težnja po retradicionalizaciji, podobno kot v vseh postsocialističnih državah, močno okrepila (Jogan, 2001). Ko smo pod drobnogled vzeli kvaliteto in obseg javnega otroškega varstva, ki je seveda tudi rezultat dediščine časa pred letom 1990, se je izkazalo, da je Slovenija v evropski primerjavi nad povprečjem, kar je eden najpomembnejših predpogojev za lažje usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti. V primerjavi z ženskami iz drugih držav porabijo nadpovprečno količino časa tako za plačano delo kot za delo doma in so tako dvojno obremenjene. Kar zadeva zaposlitve, prevladujejo zaposlitve za polni delovni čas (opravijo tudi več delovnih ur na teden kot druge EU ženske). Horizontalna in vertikalna segregacija, razlike v plačilu med spoloma, v zaposlenosti in brezposelnosti ter med delovno aktivnostjo žensk z in brez otrok so v Sloveniji nižje od EU povprečja. V Sloveniji v zadnjih treh desetletjih beležimo tudi velik preboj žensk na področju izobraževanja. Odstotek populacije z dokončano primarno stopnjo izobrazbe je v Sloveniji v primerjavi z ostalimi evropskimi državami med najnižjimi, medtem ko je delež žensk in moških z dokončano stopnjo sekundarnega in posekundarnega predterciarnega izobraževanja med višjim v Evropi. Če sklenemo, ključni dejavniki, ki bi tako lahko vplivali na nizko politično participacijo žensk v Sloveniji so: splošna nizka participacija slovenske populacije v politiki in nezaupanje vanjo, polna zaposlenost žensk in nadpovprečna poraba časa za gospodinjsko in skrbstveno delo doma, zviševanje deleža žensk zaposlenih za določen čas, povečevanje brezposelnosti in spolna segmentacija.

Na osnovi pregledane teoretske literature in sekundarnih statističnih in anketnih podatkov smo oblikovali ključne teme (vprašanja) za polstrukturirane intervjuje s poslankami in poslanci ter ministricami in ministri v

mandatnem obdobju 2008–2011. Tematska področja, ki smo si jih načrtali za ta del raziskovanja, so bila naslednja: politična socializacija (zgodnje zanimanje za javno delovanje in politiko, odnos do politike v družini ipd.); izobraževanje in pridobivanje kompetenc za javno in politično delovanje (formalno in neformalno izobraževanje ipd.); razvoj profesionalne kariere pred vstopom v politiko in razvoj politične kariere; različne podporne mreže v javnem in zasebnem življenju; usklajevanje zasebnega (družinskega) življenja, skrb za otroke in vpliv le-tega na politično delovanje.

Zaradi nizke udeležbe žensk tako v slovenski vladi kot v parlamentu smo se odločili, da intervjujamo vse aktualne ministrice in poslanke ter za primerjavo še enako število ministrov in poslancev, ki smo jih izbrali na osnovi ekspertne presoje, tako da so se njihove značilnosti ujemale z značilnostmi poslank in ministric (starost, politična pripadnost (levo/desno), izkušnje delovanja v politiki).

Opravljenih je bilo 32 intervjujev, 14 moških in 18 žensk, 10 članic in članov vlade in 22 članic in članov parlamenta. Intervjuji so bili izvedeni v času od konca novembra 2010 do sredine februarja 2011. Vsi prvotno izbrani intervjuvanci in intervjuvanke so privolili v sodelovanje, razen treh, z enim pa nismo mogli uskladiti termina. Pogovori so trajali v povprečju od 60 do 90 minut (najdaljši 188 minut). Pogovori so se praviloma odvijali v njihovih delovnih prostorih. Intervjuje smo snemali, zvočne posnetke pa prepisali; pri tem pa so bili zagotovljeni vsi standardi varovanja anonimnosti intervjuvancev in njihovih odgovorov. Intervjuje so izvedli član in članice raziskovalne skupine in se nanje temeljito pripravili (tako vsebinsko kot metodološko). V pripravah sta bila izvedena tudi dva poskusna intervjuja z nekdanjo političarko in nekdanjim politikom. Pogovori so bili izvedeni z namenom natančno, poglobljeno – in v kontekstu specifičnih življenjskih situacij – locirati ovire, na katere so političarke in politiki naleteli na poti razvoja svojih političnih karier ter ugotoviti, katere strategije so bile uporabljene za uspešno usklajevanje zasebnega življenja in politične kariere.

Ugotavljamo, da smo z intervjuji zbrali veliko kvalitativnih podatkov, ogromno povednega materiala, za analizo zastavljene problematike. Zapise intervjujev smo obdelali s pomočjo sodobnih metod analize kvalitativnih podatkov, ki smo jih za potrebe naše analize tudi kodirali in sistematično razvrstili na nekaj raziskovalnih področij oz. polj. Nekaj izsledkov obdelanega bogatega gradiva je vključenih v analize, ki jih prinašajo prispevki, ki sledijo v tem tematskem bloku.

Najbolj splošna opažanja, ki smo jih ob tem ugotovili, so naslednja: zasebno in politično nista povsem ločeni polji, ampak sta med seboj močno povezani. Zasebno vpliva na politično (družinsko ozadje, dolžina in stopnja izobraževanja, sošolci iz študentskih dni), a tudi politično močno vpliva na zasebno (ohranjanje profesionalnih in prijateljskih vezi, način organiziranja

družinskega življenja ipd.). Vendar ugotavljamo, da so vplivi po spolu različni. Ženske pri odločanju o vstopu v polje politike praviloma za svojo odločitve potrebujejo posebno spodbudo (pomembnih javnih/političnih akterjev), moški manj, kakor tudi podporo iz zasebnega življenja (družine in partnerja/partnerice), moški manj pogosto ali pa sploh ne, oziroma gre bolj pogosto za njihove avtonomne osebne odločitve. Ob tem ženske veliko bolj dvomijo v svoje kompetence in primernost za politično polje kot moški, bolj pa zaznavajo in poročajo o obstoju rekrutiranja po principu moških mrež, netransparentnih postopkov postavljanja kandidatov in kandidatke na t. i. izvoljiva kandidatna mesta ipd.

LITERATURA

- Antić Gaber, Milica (1998): *Ženske v parlamentu*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Antić Gaber, Milica (1999): *Slovene Political Parties and Their Influence on the Electoral Prospects of Women*. V Chris Corrin (ur.), *Gender and identity in Central and Eastern Europe*, 7–30. London/Portland: Frank Cass.
- Antić Gaber, Milica (2003): *Factors Influencing Women's Presence in Slovene Parliament*. V Richard E. Matland in Kathleen A. Montgomery (ur.), *Women's access to political power in post-communist Europe*, (Gender and politics), 267–284. Oxford: Oxford University Press.
- Antić Gaber, Milica (2007): *Poklicne kariere slovenskih političark*. V Mateja Sedmak in Zorana Medarič (ur.), *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*, 111–130. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annale: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Antić Gaber, Milica (2008): *Slovenia: from voluntary to legislated quotas*. V Drude Dahlerup (ur.), *Electoral Gender Quota Systems and Their Implementation in Europe: the project*, 82–92. Stockholm: Department of Political Science, Stockholm University; WIP, Women in Politics Research Centre; International IDEA.
- Antić Gaber, Milica in Maruša Gortnar (2004): *Gender quotas in Slovenia: a short analysis of failures and hopes*. *European political science*, 3 (3): 73–79.
- Antić Gaber, Milica in Gabriella Illonszki (2003): *Women in parliamentary politics: Hungarian and Slovene cases compared*. Ljubljana: Peace Institute, Institute for Contemporary Social and Political Studies.
- Bacchi, Carol (2006): *Arguing for and against quotas: theoretical issues*. V Drude Dahlerup (ed.), *Women, Quotas and Politics*, 32–51. Oxon: Routledge.
- Bahovec, Eva in Katarina Šetinc (2006): *Demokracija je ženskega spola. Feministične vaje v slogu*. Ljubljana: Društvo za kulturološke raziskave.
- Barbič, Ana (1978): *Žene u društvenopolitičkom životu Jugoslavije*. V *Društveni položaj žene i razvoj porodice u socialističkom samoupravnom društvu*. Ljubljana: Komunist.
- Bogdanor, Vernon (1984): *What is proportional representation?* Oxford: Martin Robertson & Company Ltd.

- Burns, Nancy (2008): Gender in the aggregate, gender in the individual, gender and political action. V Christina Wolbrechts, Karen Beckwith in Lisa Baldez (ur.), *Political Women and American Democracy*, 50–63. Cambridge: University Press.
- Burns, Nancy, Kay Schlozman Lehman in Sidney Verba (1997): The Public Consequences of Private Inequality, Family Life and Citizen Participation. *The American Political Science Review* 91 (2): 373–389.
- Burns, Nancy, Kay Schlozman Lehman in Sidney Verba (2001): The Private Roots of Public Action. *Gender, Equality, and Political Participation*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Carrol, Susan J. in Kira Sanbonmatsu (2009): Gender and the decision to run for the state Legislature. Paper prepared for presentation at the Midwest Political Science Association Annual Meeting Chicago, IL, April 2–5, 2009.
- Chiva, Christina (2005): Women in Post-communist Politics: Explaining Underrepresentation in the Hungarian and Romanian Parliaments. *Europe-Asia studies* 57 (7): 969–994.
- Clark, Cal in Janet Clark (1987): The Gender Gap in Yugoslavia: Elite versus Mass Levels. *Political Psychology* 8 (3): 411–426.
- Dahlerup, Drude (1998): Using Quota's to Increase Women's Political Representation. V Azza Karam (ur.) *Women in Parliament Beyond Numbers*, 91–108. Stockholm: International IDEA.
- Darcy, Robert, Susan Welch in Janet Clark (1994): *Women Elections and Representation*. Second. Edition, Revised. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Davidson-Schmick, Louise (2006): Gender and Political Ambition Revisited: What Questions Does American Politics Research Raise for Western Europeanists? Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Marriott, Loews Philadelphia, and the Pennsylvania Convention Center, Philadelphia, PA, Aug 31.
- Dayhoff, Signe A. (1983): Sexist language and person perception: Evaluation of candidates from Newspaper Articles. *Sex Roles* 9 (4): 527–39.
- Deber, Raisa B. (1982): The Fault, Dear Brutus: Women as Legislative Candidates in Pennsylvania. *Journal of Politics* 44 (2): 463–479.
- Dolan, Julie, Melissa Deckman in Michele Swers L. (2007): *Woman in Politics. Paths to power and Political Influence*. New Yearsy: Parsons, Prentice Hall.
- Dolan, Kathleen (2008): Women as candidates in American politics: The continuing impact of sex and gender. V Christina Wolbrechts, Karen Beckwith in Lisa Baldez (ur.), *Political Women and American Democracy*. Cambridge: University Press.
- Duverger, Maurice (1955): *The Political Role of Women*. New York: UNESCO.
- Elder, Laurel (2004): Why Women Don't Run: Explaining Women's Underrepresentation in America's Political Institutions. *Women & Politics* 26(2): 27–56.
- Enihorn, Barbara (1993): *Cinderella goes to market: Citizenship, gender and women's movements in East Central Europe*. London: Verso.

- Fink Hafner, Danica, Tomaž Deželan in Simona Topolinjak (2005): Kandidatke na evropskih volitvah 2004 v Sloveniji: strankocentričnost volilnega sistema in medijskega poročanja. V Simona Kustec (ur.), *Politološki vidiki volilne kampanje: analiza volilne kampanje za volitve v Evropski parlament 2004* Ljubljana: FDV.
- Fink Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2004): Vpliv volilnega sistema na delež žensk v nacionalnem in lokalnih predstavniških telesih v Sloveniji. V Brezovšek Marjan, Haček, Miro in Krašovec, Alenka (ur.) *Lokalna demokracija I. Analiza lokalnih volitev*, 102–121. Ljubljana: FDV.
- Fowlkes, Diane L. (1984): Ambitious Political Woman: Countersocialization and Political Party Context. *Women and Politics* 4 (4): 5–32.
- Fox, Richard L. in Jennifer L. Lawless (2004): Entering the Arena? Gender and the Decision to Run for Office. *American Journal of Political Science* 48 (2): 264–280.
- Fulton, Sarah A., Cherie D. Maestas, Sandy L. Maisel in Walter J. Stone (2006): The Sense of a Woman: Gender, Ambition, and the Decision to Run for Congress *Political Research Quarterly* 59 (2), 235–248.
- Funk, Nanette in Magda Mueller (1993): *Gender politics and post-communism: reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. London: Routledge.
- Gal, Susan in Gail Kligman (2000): *The Politics of Gender After Socialism – a comparative-historical essay*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Galligan, Yvonne in Sara Clavero (2008): *Researching Gender Democracy in the European Union: Challenges and Prospects*. RECON Online Working Paper, 2008/5.
- Gidengil Brenda, Elizabeth O’Neil in Lisa Young (2010): Her Mother’s Daughter? The Influence of Childhood Socialization on Women’s Political Engagement *Journal of Women, Politics & Policy* 31 (4), 334–355.
- Grey, Sandra (2002): Does Size matter? Critical Mass and New Zealand’s Women MP’s. *Parliamentary Affairs* 55 (1), 19–29.
- Haavio-Mannila, Elina (ur.) (1985): *Unfinished democracy: women in Nordic politics*. Oxford: Pergamon Press.
- Hochschild, Arlie (1989): *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Viking.
- IPU Dostopno preko <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, 11.2. 2012.
- Jalušič, Vlasta in Milica Antić Gaber (2001): *Ženske-politike-možnosti: Perspektive politike enakih možnosti v srednji in vzhodni Evropi*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Jogan, Maca (1986): *Ženske na poti od delne družinske do celostne družbene uveljavitve*. V Maca Jogan (ur.) 1986: *Ženske in diskriminacija*, 9–58. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Jogan, Maca (1990): *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: FDV.
- Jogan, Maca (2001): *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: FDV.
- Jogan, Maca (2007): »Delo + družina: razvojno geslo za oba spola v znanosti?« V Mateja Sedmak in Zorana Medarič (ur.), *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*, 131–154. Koper: UP, ZRS, Založba Annales.

- Kanjuo Mrčela, Aleksandra (1996): *Ženske v menedžmentu*. Ljubljana: Enotnost.
- Kanjuo Mrčela, Aleksandra in Nevenka Černigoj Sadar (ur.) (2007): *Delo in družina: s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*. Ljubljana: FDV.
- Kirkpatrick, Jeane (1974): *Political Woman*. New York: Basic Books.
- Kunovich, Sheri (2003): The Representation of Polish and Czech Women in National Politics Predicting Electoral List Position. *Comparative Politics* 35 (3), 273–291.
- Leinert, Smiljana (1982): *Žene u delegatskom sistemu*. V *Funkcioniranje i ostvarivanje delegatskog sistema u SR Hrvatskoj*. Research project.
- Lombardo, Emanuela (2008): Gender Inequality in Politics: Policy frames in Spain and the European Union. *International Feminist Journal of Politics*, 10 (1), 78–96.
- Lovenduski, Joni in Jill Hills (ur.) (1981): *The Politics of the Second Electorate: Women and Public Participation*. London: Routledge.
- Lovenduski, Joni in Pippa Norris (ur.) (1993): *Gender and Party Politics*. London: Sage Publications.
- Luthar, Breda in Andreja Trdina (2011): *Političarke v popularnih medijih*. V Milica Antić Gaber (ur.), *Ženske na robovih politike*, 275–296. Ljubljana: Sophia.
- Luthar, Breda (2003): *Produkcija lokalne slave*. *Teorija in praksa* 40 (2), 287–312.
- Mackey, Fiona (2004): Gender and Political Representation in the UK: The State of the 'Discipline'. *British Journal of Politics & International Relations* 6(1), 99–120.
- Mandel, Ruth (1981): *In the running, The new women candidate*. New York: Ticknor & Fields.
- Mateo Diaz, Mercedes (2005): *Representing Women?: Female Legislators in West European Parliaments*. ECPR Press
- Matland, Richard E. in Kathleen A. Montgomery (ur.) (2003): *Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe*. Oxford: University Press.
- McKay, Joanna (2007): Women MPs and the Socio-Environmental Preconditions for Political Participation in the Federal Republic. *German Politics* 16 (3), 379–390.
- McKay, Joanna (2011): 'Having it All?' Women MPs and Motherhood in Germany and the UK. *Parliamentary Affairs*, 64 (1), 714–736.
- Mezey Gluck, Susan (1978): Does Sex Make a Difference? A Case Study of Women in Politics. *Western Political Quarterly*, 31, 492–501.
- Newland, Kathleen (1975): *Women in Politics: A Global Review*. Washington D.C.: Worldwatch Institute.
- Norris, Pippa, Ronald Inglehart in Christian Welzel (2002): Gender Equality and Democracy. *Comparative Sociology* 1 (3–4), 321–345.
- Norris, Pippa in Joni Lovenduski (1995): *Political Recruitment, Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: University Press.
- Okin, Susan (1989): *Justice, Gender, and the Family*. New York: Basic Books.
- Palmer, Barbara in Dennis Simon (2001): *The political glass ceiling: Gender, strategy and incumbency in U.S. House Elections, 1978–1998*. V Karen O'Connor (ur.), *Women and Congress: Running, winning and ruling*, 59–78. New York: The Haworth Press, Inc.

- Phillips, Anne (1998): *The Politics of Presence*. Oxford: University Press.
- Randall, Vicky (1987): *Women and Politics: An International Perspective*, 2nd edn. Basingstoke: Macmillan.
- Renner, Tanja (1983): Uveljavljanje žensk v delegatskem sistemu SR Slovenije. Part of the project: Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema v SR Sloveniji. Ljubljana: RI FSPN.
- Rienhart Tolleson, Sue (1992): *Gender Consciousness and Politics*. New York: Routledge.
- Ritter, Gretchen (2008): Gender as a category of political analysis in American political development. V Wolbrechts Christina, Beckwith Karen in Baldez Lisa (ur.), *Political Women and American Democracy*, 12–30. Cambridge: University Press.
- Rosenthal, Cindy Simon (2001): Divided Lives: Revisiting Considerations of the Personal and Political. *Women & Politics* 22(1): 37–62.
- Rueschemeyer, Marilyn in Sharon L. Wolchik (ur.) (2009): *Women in Power in Post-Communist Parliaments*. Bloomington: Indiana University Press.
- Rueschmayer, Marylin (ur.) (1994): *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. New York in London: M.E. Sharpe.
- Rule, Wilma (1987): Electoral Systems, Contextual Factors and Women's Opportunity for Election to Parliament in Twenty-Three Democracies. *Western Political Quarterly* 34 (1): 60–77.
- Sapiro, Virginia (1981): "When are Interest Interesting? The Problem of Political Representation of Women". *American Political Science Review* 75 (3): 701–716.
- Schlozman Lehman, Kay, Nancy Burns in Sidney Verba (1994): Gender and the Pathways to Participation: The Role of Resources. *Journal of Politics*, 56 (4): 963–990.
- Schlozman Lehman, Kay, Nancy Burns in Sidney Verba (1999): What Happened at Work Today? A Multistage Model of Gender, Employment, and Political. *The Journal of Politics* 61 (1), 29–53.
- Schor, Juliet (1992): *The Overworked American*. New York: Basic Books.
- Selišnik, Irena in Milica Antić Gaber (2006): Der lange Weg slowenischer Frauen ins Parlament. V *Mit Macht zur Wahl: 100 Jahre Frauenwahlrecht in Europa: Band 1 - Geschichtlicher Teil*, 198–207.
- Siaroff, Alan (2000): Women's Representation in Legislatures and Cabinets in Industrial Democracies. *International Political Science Review* 21 (2), 197–215.
- Smith, Michael J. (2009): The Inequality of Participation: Re-examining the Role of Social Stratification and Post-Communism on Political Participation in Europe. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 45 (3): 487–517.
- Squires, Judith (2009): *Spol v politični teoriji*. Ljubljana: Krtina.
- Stoker, Laura in M. Kent Jennings (2000): Life Cycle Transitions and political Participation: The case of Marriage. *American Political Science Review* 89 (2), 412–33.
- Štichová Salamonova, Sandra (2000): Participation in society. Information forum on national policies in the field of equality between women and men. Human rights of girls and young women in Europe, Questions and challenges for the

- 21st century, pp.51–55. Dostopno preko [www.humanrights.coe.int/equality/Eng/WordDocs/egslovakia\(2000\)13%20Proceedings.doc](http://www.humanrights.coe.int/equality/Eng/WordDocs/egslovakia(2000)13%20Proceedings.doc), 12.2.2012.
- Tomšič, Vida (1980): *Ženske v razvoju socialistične samoupravne Jugoslavije*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Tremblay, Manon (2006): *Democracy, Representation, and Women: A Comparative Analysis*. Paper presented International Political Science Association World Congress Fukuoka Japan, July 10–13, 2006.
- Urad za enake možnosti (2010): *Lokalne volitve 2010. Analiza kandidatnih list in rezultatov volitev za članice in člane občinskih svetov in županje ter župane*. Končno poročilo Dostopno preko <http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/LokalneVolitve2010/LV2010KoncnoPorocilo.pdf>, 11.2.2012.
- Ule, Mirjam in Metka Kuhar (2003): *Mladi, družina, starševstvo*. Sprememba življenjskih potekov v pozni moderni. Ljubljana: Založba FDV.
- Vrečko Ashtalkoski, Lea in Milica Antič Gaber (2011): *Mesto in položaj žensk v slovenskih skupščinah in vladah*. V Antič Gaber Milica (ur.), *Ženske na robovih politike*, 83–104. Ljubljana: Sophia.
- Wilson, Doirean (2003): *Exploring the working life of a female politician*. *Women in Management Review* 18 (8), 389–397.
- Young, Iris M. (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.